

Интервю с Деян Деянов

/Интервюто беше проведено в две части, поради което няколко въпроса се застъпват./

Част 1 – октомври 2013

Започваме от първия въпрос: Как бихте се представили пред аудитория, която въобще не ви познава?

Вече разговаряхме – Деян Деянов и ако ме питат, какъв е Деян Деянов – и, и ... или нито, нито: нито философ, нито социолог, нито поет, нито футболист; и, и – същото. Останалото и да го търсят в Интернет не могат да го открият. Аз съм, как беше, негуглабилен.

Какво означава това?

Не в Гугъл трябва да ме търсят.

Извън Гугъл със сигурност е било времето преди гимназията. В коя гимназия сте учили? Каква литература сте чели? Въобще, какви интереси сте имали в този момент от живота си?

"Бастилията" – не тази в Париж, софийската. Това е 31-во училище. Занимавах се с поезия, математика, история, след това философия. Всякакви интереси, но преди всичко с футбол съм се занимавал.

Някой „култов“ футболист от това време?

Разбира се – Аспарухов, Гунди де, без двоумение. Понякога си мислех, че съм наследникът му, ритам всеки ден с часове в училището, в квартала.

А как се съчетаваше това с четенето и любимите автори?

С тях добре, с ученето лошо.

Кои бяха любимите автори?

Моите родители ме държаха свободно. Ставах в 4 часа и учех каквото мога да науча – за да не уча през деня. Имало е случаи, когато бях съвсем неучил и какво от това. Учех иначе. И какво. Любими автори? Пак да почна от поезията може би. Винаги съм обичал, колкото и да звучи ужасно сега, революционната традиция – Ботев, Яворов, Вапцаров (никога не съм могъл да пиша като тях обаче) както и Фурнаджиев несъмнено. Освен това много обичах поезията на 40-те години. Като се тръгне от техния учител Далчев, Валери Петров, Вутимски. Бях чел Вутимски още преди томчето, което пуснаха през 70-та година. Освен това, какво значи, че съм бил в 31-во – тогава в София всичко беше по-близо някак си, около "Попа" се събирахме тайфи от 7-мо, 8-мо, 31-во, Английската, така че моето училище беше по-скоро и там; и любимите ми автори идваха оттам, оттам или от баща ми. Това е другият източник баща ми и майка ми, вече беше другата поезия – Аполинер, Томас Елиът, Незвал. Много обичах поемата „Едисон“, Цветаева. В нея – в Цветаева – бях влюбен.

А със Скот Фицджералд каква беше историята?

Може би майка ми ми го е дала, може би съм го чел случайно. Не мога да се сетя, как попаднах на него. Първо четох „Нежна е нощта“, след това „Великият Гетсби“ и останах поклонник на Дик, Дик Дайвър имам предвид.

Имаше ли по това време около вас близки хора, които си позволяваха да критикуват властта? Какво беше вашето мнение?

Да, разбира се. Великият критик на властта в нашето семейство беше леля ми. Тя ме светна за Дубчек и така, аз бях дубчековист тогава. Винаги, когато се увличах да си мисля, че това тук е ляво, хубаво и така нататък, имах предвид – като махнем танковете – Дубчеховата Прага (аз дори много исках да отида в Париж, но не защото там е съблазнителният Запад, а защото там наистина човек може "да се бие с капиталистите"). Аз и сега съм ляв, но това, което съм си мислил тогава, сега ми се струва удивително идиотско. Освен това много от младите около мен бяха критични. Аз не толкова.

По отношение на какво бяха критични?

По отношение на властта, която е тук, сега, в съветския лагер изобщо и в нас. Преди "Бастилията" учех в "Априлов" – 38-мо училище и бях в един клас с Владимир Живков, казвахме му Володя тогава. Но никога не съм си мислил да бъда критик на Живков, това е удивително. Не го обичах, но не го и мразех. Мислех си и тогава, още по детски, че лявото трябва да е различно.

А какъв е детският начин, по който си представяш, че лявото е различно? Ето, например гимназиалния начин, когато то не минава все още през някакво сериозно идеологическо образование.

Тогава мен ме възбуди самият лозунг „Социализъм с човешко лице“. Мен ме обидиха съветските танкове несъмнено. Аз винаги и директно казвах, че съм дубчековист. А сега си мисля, дали Дубчек беше чак толкова много? Във всеки случай ми харесваше повече от Горбачов след това.

Тоест справедливостта?

Не само това. Много по-интересно, като едно много по-интересно бъдеще. За мен и сега проблемът е същият – как да мислим капитализма през исторически граници? Тогава не можех да го кажа така, но сега този проблем е пред очите ни и аз го мисля с много по-голямо теоретично усърдие. (Според мен и това, което беше тук, беше някаква форма на капитализъм, веднага искам да кажа. Не можех да го кажа, както сега го казвам – мрежови капитализъм, несъмнено, капитализъм на социалния капитал (ако искаш, виж статията ми в "Социологически проблеми").

Интересно ми е друго, около този въпрос, понеже вече той се разви до това, че има някаква опозиция, някаква критична ...

За опозиция не мога да кажа.

Добре, критична настройка спрямо съществуващия режим. Ако си представим гимназиалните години, то можем да си представим, че несъгласието е било свързано

с определени практики. От това ли идваше критичната нагласа или по-скоро от семейството?

Дай да се върнем малко по-назад. Ти си в училище "Априлов", в твоя клас е синът на другаря Живков. Учителката казва на едно момче, което заеква, „Володя, ти така хубаво декламираш. Много те моля съсредоточи се.“ Но той и да се съсредоточи няма как. Но тя държеше да го каже така, че да се чуе, че Володя много хубаво декламира. Ето това е началото на отврата.

Лъжата?

Аз не бих го нарекъл лъжата. Не, не лъжата, а едно самозалъгващо се коленичене, което иска да те убеди в своето самозалъгване, а ти не можеш да повярваш. Пред очите ти стои човек, който заеква, и този човек е синът на другаря Живков.

Имали ли сте вътрешни или външни бунтове по време на гимназията? Ето, това критическо отношение превръщало ли се е в открито бунтарство?

Зависи, какво значи бунтарство? Стачки не е имало. Да кажем ние бяхме изправени пред комсомолски съд с един много близък мой съученик, тъй като решихме да съберем всички (инсталация си беше) артефакти, които се отнасяха до Ленин в един "Ленинов кът". След това някой е разбрал, че това е ирония. Влезе в час една учителка, с една, такава – комсомолска дейка и попита „кой го е направил?“. Аз станах и след кратко двоумение стана Явор. „Какво искате да кажете за другаря Ленин?“; „Всички образи на другаря Ленин са тук, пред вас. Всичко това сте го сложили вие и какво толкова ви учудва“; „Но това е критика, казва тя?“; „Да, критика несъмнено.“ Размина ни се. (Впрочем аз тогава нямах нищо против другаря Ленин. Имах против употребата на другаря Ленин и това е вече съвсем различно. Това, което преди всичко ни дразнеше – ние бяхме някаква общност все пак – беше формалисткото, ние държахме на съдържателното. Аз бях главен редактор на стенния вестник в училището и имаше статии, които ние пишехме – за спорт, за история, по-малко за политика, защото не биваше, стиховете на Омар Хайам и неговия „Рубаят“ и т.н., статии за Ван Гог... Ние бяхме такава училище.

Ето, следващ въпрос: Дали сте сътрудничели на сп. „Родна реч“ или в. „Пулс“?

Досадни бяха. След това, като продължих, като излязох от училище, много мои другарчета се съгласиха да участват в такива казионни форми, като да кажем в литературния клуб „Димчо Дебелянов“. Там бяха дори Цочо Бояджиев, Георги Рупчев и т.н. Но аз предпочитах винаги сам да ги измислям тези форми. Например литературен клуб „Сезони“. Скоро – на 13-ти при Кьосев, в тогавашния "УКЕВ", т.е. Университетски клуб за естетическо възпитание, – трябваше да го представя; да представя Георги Рупчев, Стефан Абаджиев и себе си – "Сезони" беше измислен от нас в началото на 70-те години. Така беше и в училището. Този стенен вестник ние го иззехме от един комсомолски деец и си го направихме наш, докато любезно не ни казаха, че мандатът ни е изтекъл.

А свирил ли сте в група? Имали ли сте силни приятелски кръгове, в които да са се случвали интересни неща? Ето тези хора, може би, които стоят зад „ние“. Кои са те?

За свиренето – не съм свирил. „Ние“, тази общност от моя клас да кажем... не може да се говори баш за съмишленичество или нещо такова, но това са хора които мислят заедно. Може би мислят заедно наивно, но го правят - за политика и стихове, за

футбол и т.н. всичко, за музика, събират се, пият заедно, свалят. Но това, което ни вълнуваше тогава беше преди всичко, че се формираха нашите поетически общности. Тъкмо около "Попа". Там срещнах такъв поет като Стефан Абаджиев, който написа най-силните си стихове на 17-18 години. По-късно, вече в студентките години, срещнах Георги Рупчев – вече ти казах за тях. Но именно между училищата – на "Попа", по улиците, в кръчмите – беше нашето си училище; и там се случваха интересните неща преди всичко. Ние си мислехме, че сме елитни училища. Може и да не сме били, да ни е било такова самочувствието само, но май наистина бяхме, защото и до сега виждам, с какво се занимават тези, които са били тогава около мен.

А къде бяха сборните точки между училищата?

Преди всичко "Попа", "Коневръза" зад Университета..., казах вече, че до среднощ се шляехме по улиците, философствахме под платницето на "Грозд" – за нас София беше форма на живот. Естествено, събирахме се и по жилищата си, но това бяха вече малките общности от близки приятели. Правехме си поетически конкурси. Всичко беше "селф мейд" при нас.

Какви бяха наградите?

Председател на журито веднъж беше леля ми – същата, която ме светна за Дубчек. Бяхме с Рупчев, с Абаджиев (с Жорко и Теко де), и с още млади. Беше на един таван, който аз възпявам в „Животът и още някои лъжесвидетелства“. Наградата беше бутилка вино, памид, един лев или деветдесет стотинки.

Какво искахте да учите в университета? Какво ви приеха? Какви са първите ви впечатления?

Мислил съм за математика, дори за архитектура. След това се насочих към история и след това към философия. Това ми беше любимото занимание още в училище. Но тогава то не се казваше така, а "Основи на комунизма" (но все пак преди това учихме „Логика“ и „Психология“); и аз оттогава разбрах, че искам да се занимавам с логика. Мисля, че като първо желание бях посочил „Философия“ и веднага влязох там. Бях на 17 години и затова не отидох в казармата.

А какъв беше курсът? В каква среда попадна в Университета?

Както винаги в началото реших, че са тъпи (но аз така мислех отначало и в гимназията, пък се оказа, че е различно). Всъщност много от тях не бяха и много остри наистина. Но бавно успях да разбера, че там има една общност между курсовете, отново „между“, както беше и в гимназията – „между“ гимназиите, от която тръгнаха много от случилите се след това събития. В предишния курс беше Лиляна Деянова, след нас идваха Цочо Бояджиев, Здравко Попов, Деян Кюранов, Андрей Райчев и Андрей Бунджулов. Пред нас беше също така и Иван Стефанов, тогава съвсем млад асистент, който беше нашият ментор, учител ... Но, това е вече една съвсем нова общност. Ние, пет-шест души, които имаха нерви да се занимават с това, четохме „Критика на чистия разум“, два семестъра я четохме с Иван Стефанов – внимателно, страница по страница. Още сме му много благодарни.

Деляхте ли се на неформални групи и кои са били лидерите?

Не, обединявахме се в неформални групи, не се делихме – поне в началото; едва по-нататък започнахме да се "делим на неформални групи". Значи думата „лидер“ е неясна. Аз бих казал, че ако тя се разбира широко, Цочо Бояджиев напр. очевидно беше лидер, макар че самият той си беше само Цочо (и може би не си даваше сметка за това). На мен пък винаги ми хрумваше някакъв нов семинар. Един мой бивш съученик от "Бастилията" (тогава беше в нашия факултета, сега е в Канада) дори беше казал, че за разлика от други, които правят семинари, за да свалят мацки, Деянов сваля мацки, за да прави с тях семинари. За мен жената беше, колкото и да не бях феминист тогава, дразнех им се даже, жената беше много интересна с това, което мисли. Жените мислят по-различно и не че бях против свалянето, но ако можеше чрез свалянето да намаже и семинара, нямаше да е лошо.

Като говориш за семинари, това започна в началото на дейността в Университета или постепенно се формира в резултат на общуване?

Без общуване няма как да стане. Тогава имаше много кръжоци. Нашият с Иван Стефанов за Кант – така си мислехме тогава – беше най-елитарният, но не беше само той.

Кръжоците бяха организирана форма от Университета?

Няма от Университета. Ако не го направиш, просто си заглъхва. Никой не може да ти "спусне инициатива" да четеш Кант.

В смисъл, кръжокът не е регламентирана учебна практика?

Не, не. Той е нещо, което е форма, която я има, но ако никой не я иска, я няма; тоест, никой не те задължава. Трябва да има пет души, идиоти, които искат да четат „Критика на чистия разум“ и още един идиот, който много да иска да ги научи да четат Кант. Ние организирахме една конференция, която после "философските власти" иззеха от нас, макар че ни поканиха като "почетни гости" едва ли не (някакви пишлемета на по двадесетина години). Това е конференцията „250 години Кант“.

Кои са философските власти по това време?

Философските власти са идиотски по това време, макар че при нас, в нашия факултет наистина имаше един съвсем либерален климат, създаден от Добрин Спасов и Исак Паси да кажем, също така Аристотел Гаврилов. Но официалните философски власти бяха общо взето Тодор Павлов и Сава Гановски и звучеше ужасно дори да им кажеш имената; като кажеш "Институт по философия", имаш чувството, че говориш за Камбоджа (е, малко пресилвам). Никой не искаше да отива там. Те не можеха да повярват, че ние можем да започваме статиите и докладите си не с това, какво е казал Ленин и че за нас позоваването на Хусерл или Ръсел е позоваване на авторитети, а не критика на това, което тогава се наричаше „съвременна буржоазна философия“.

Явно са били убедени хора, а не просто кариеристи?

Никога не съм общувал с тях и не съжалявам.

Добре. От кръжока към семинара, как стана това? Кой беше първият семинар?

Сега си мисля, че преди всички останали беше Марксовият семинар. Ние наистина бяхме тогава може би най-влиятелните и подбудихме (така или иначе) пръкването на много от останалите семинари; всъщност преди това имаше един малък семинар, който се наричаше „Витгенщайнов“. Той беше съвсем неформален, събирахме се по къщата със Здравко Попов, Димитър Денков, Мони – сега Соломон – Паси, Радослав Дачев и още двама-трима да четем "Трактата".

Това е коя година или поне кой курс в Университета?

Не мога да ти кажа. Но Марксовият семинар беше по времето, когато бяхме аспиранти, тогава така се наричаха докторантите. Мога да кажа, че взехме решение да започнем Марксовия семинар, когато аз излязох от казармата; аз бях инициаторът. Тогава семинарът беше с Деян Кюранов, Андрей Бунджулов, Андрей Райчев, Лиляна Деянова, след това дойде Кольо Коев, след това Цветозар Томов; с нас беше и Майя Грекова. Началото беше 78-ма година, те се присъединиха може би 79-та; след това дойдоха и останалите.

Как започна това неформално общуване да се осмисля като семинар?

Преходът от кръжок към семинар е плавен. Това е сигурно. Като институционална форма тези семинари понякога гравитираха към Университета, както си чувала. Още в началото, когато имаше кръжоци, имаше един млад човек, много "дистинктивен", казваше се Вальо Вацев, сега работи в БСП. Тогава той беше голям дисидент – философски имам предвид – и веднъж изрази своето дисидентство в това, че написа плакат, в който се казваше (съвсем оксиморонно, но в оксиморона му имаше и чевство за хумор, и критичност), че "кръжъкът по солипсизъм" ще проведе своята поредна сбирка еди кога си. Още тогава кръжок не е било нещо, което ти предлагат отнякъде. В края на кръжоците, началото на семинарите – семинар и кръжок значи едно и също всъщност. Може би така трябва да се каже – семинарите вече имаха много по-организирана форма. Там трябваше да бъдеш организатор и в някакъв смисъл да се противопоставиш на конюнктурата – дори и в толкова либерален факултет, колкото беше Философският. А този факултет беше много либерален.

А имало ли е тогава междуфакултетни връзки, например, между Философски факултет и историци или хора, които са инакомислещи в Юридическия например.

Не, историците ни бяха досадни; юристите не ги знаехме освен по комсомолска линия. Вече разговаряме за годините на аспирантурата. Тогава се създаваха връзките с литератори, с Александър Кьосев, Ивайло Дичев. Това е края на 70-те, началото на 80-те години. На мен малко ми се смесват тези години. Това, което без двоумение се сещам как стана е, че след като Марксовия семинар се създаде, се появиха запознанствата с Ивайло и ЙСашо, както и с Кольо, който беше в Института по социология, а всъщност е завършил Журналистика.

Къде ставаха срещите на семинарите?

Ставаха в 62-ри кабинет. Ето, най-накрая мога да кажа, че имаше нещо култово. Тогава имаше няколко култови места за нас – например 62-ри кабинет, където Марксовият семинар се събираше. Там се правеха купони, запивки, свалки. През деня

работеха секретарки. 41-ва аудитория също беше култова. Много се радвам, че съм водил семинари в нея. Там четяха тези, които ние най-много обичахме.

Кои бяха те?

Добрин Спасов, Исак Паси, Аристотел Гаврилов, Бернард Мунтян. Също така култово място е и 4-та читалня (в Народна библиотека), където ние четяхме като побъркане. Всеки си имаше свое място в течение на години – Кольо, Здравко Попов, аз...; правехме ксерокси и т.н. След това зад гърба на библиотеката отивахме и запивахме, обсъждахме какви книги да поръчаме по Международна заемна служба. Тук е мястото да се каже, че годините бяха по-свободни, отколкото сега се говори за тях. Всяка западна книга, която искахме, можехме да я имаме точно до един месец чрез тази служба и, макар и с дълги опашки, да я преснимаме цялата – ако отидем пет души, задължително ранобудни, и си я разделим. За два дни ставаше една книга, въпреки всички международни спогодби.

Какво поръчвахте?

О, значи пак ще бъда досаден. Поръчвахме Хусерл, Хайдегер, Витгенщайн, Ръсел, техни коментатори, Франкфуртската школа – най-доброто от 20-ти век; от по-новите – Фуко, разбира се, до Бурдийо не бяхме стигнали още, но бяхме чели някои от по-учебникарските му неща.

Това е по времето на Марксовия семинар?

Да, Марксовият семинар и около него, защото Здравко напр. не е бил в Марксовия семинар. Ние се събирахме междусеминарно. Пейката зад Народна библиотека беше някакво "метасеминарно място". През нея минаваха най-различни хора, сядаха, пиеха, разговаряха, обмисляха бъдещи стратегии за поръчване на книги и т.н. А сега Международна заемна служба не работи, защото няма пари или поне миналата година беше така. (По онова време нямаше Интернет, не е като сега, когато знаете, че можете да влезете навсякъде.)

Къде беше срещата с литературоведите?

Мисля, че едно от първите вклинявания на двата факултета един в друг беше Платоновият семинар. От едната страна, беше Цочо, а от литераторите беше Богдан Богданов. Аз още тогава не го харесвах, без да съм се и замислял, че може да е ченге. Не мога да ти кажа, защо не го харесвах, всички се захласваха по него. За Сашо и Ивайло вече ти казах, но тогава се срещнахме и с Вовата, имам пред вид Владислав Тодоров – ето това щях да забравя; той се занимаваше с театър (т.е. и с литература); след това, като стане дума за Гьолечица, ще кажа и за режисьора Иван Станев – тогава очарователно арогантен млад човек. В тази среща участваше и Меги – Миглена Николчина, и като литературовед, и като философ. Тя завърши аспирантура във Философски факултет и мисля че не е случайно, че сега нейната катедра "Теория на литературата" е по-философска от много от философските и е направена с разум и с вкус. Не случайно тя нарича семинарите „Семинарът“; като обсъждаме книгата ѝ (в същия онзи УКЕВ), ще кажа защо според мен това не е така и какви са били – според мен – нейните очевидности, че да мисли многото като едно.

(И все пак – накратко – още сега: тя беше човек, който като свободен електрон минаваше от семинар в семинар и затова е останала с впечатление, че това е един семинар в много форми, който е търсил, така да се каже, свободното философско мислене на Запад. Ние не си правехме такива илюзии – според мен – изобщо. Много харесвахме и четяхме, да кажем, френската философия от 70-те години, преди всичко Фуко (но и Алтюсер, и Лакан...). Но не бяхме дотолкова захласнати, че да не се интересуваме от обрата на "шестдесетниците" в съветската. За нас имаше Ильенков, Мамардашвили, да не забравяме Бахтин. Имахме какво да мислим като наше, и – извличайки уроците си – да бъдем критични към това, което става в Западна Европа; но не идеологически критични, а просто мислещо критични. Що се отнася до Марксовия семинар, Мамардашвили беше по-силен или поне равен авторитет на Фуко. Всъщност това бяха двамата съвременни мислители, които бяха авторитетите на Марксовия семинар.)

Твоята роля в семинарът или в семинарите каква е?

Аз бях научен секретар, така се казваше, на Марксовия семинар. Той нямаше председател и беше много демократичен, но балансът беше труден, тъй като от една страна, имаше политически акционисти като Деян Кюранов, Димитрина Петрова, от друга страна, имаше хора, които имаха в себе си съблазънта на властта – като Андрей Бунджулов и Андрей Райчев, а от трета имаше заклетни индивидуалисти като Кольо Коев. Всичко ние работехме заедно много години и човек, макар и да се нарича „научен секретар“, беше принуден от време на време да упражнява власт. Но издържахме, според мен, и то по един много достоен начин – с не малко вътрешни дразги, но винаги с общи публични становища, както философски, така и политически. Всеки мислеше това, което мисли, но ние знаехме, какво ни отграничава от всички останали.

И каква беше тази обща точка, която явно индивидуализира семинара?

Семинарът съвсем очевидно беше по критическа теория, въпреки че се занимаваше с Хусерл, Фройд и т.н., беше семинар по критика на модерността. След това ние търсехме в околните семинари аналогични (макар и не като нас, тръгващи от критическа теория или от феноменология) критиките на модерността. Ние видяхме по-различни от нашата, но все пак такива критики в средновековниците (така им казвахме, за да ги дразним), но да кажем по-широко, хуманитаристите, и в тези, които се самоидентифицираха тогава като постмодернисти – Сашо Кьосев, Ивайло, Вовата, след това Иван Кръстев. Цочо беше по своему, съвсем по своему, много критичен към модерността. В неговата книга „Августин и Декарт“ (тя е вече след около десетилетие), това е съвсем очевидно при критиката на т. нар. "егологическа догма". Само че тя е критика, направена откъм някакъв следмодерен платонизъм, – за разлика от тази на постмодернистката общност, ако изобщо може да има общност от постмодернисти... (Иван Станев сполучливо, но и леко самоиронично я нарече „българския постмодерен проект“. Той съзря нещо, което останалите не съзираха – че се оформят като български постмодерен проект; самоиронично френските постмодернисти бяха критици на всякакви проекти, освен може би на личните си проекти за публичен успех).

(Мога да ти кажа и на кое място, освен на Гьолечица, всичките малко или много се събираха. Това бяха моите футболни мачове, които се играеха по дворовете на

училищата; Мони Паси беше един от нас, всъщност, кой ли не е идвал, дори Вовата и Радослав Дачев дойдоха по веднъж. Това беше част от бойното кръщение – както казваше Валери Подорога на Гьолечица – в "из-деянването". Цочо разтегна мускул още първия път и куцаше, ругаейки ме, в течение на три месеца. Много беше забавно (не за него, разбира се). Да не говоря за Денков, Краси Кънев, който сега е шеф на Хелзинския комитет, а тогава беше до мозъка на костите си философ. Така че още едно култово място – игрището: Кьосев, Дичев, Кольо Коев, Андрей Райчев, който щеше да умре на един мач, Андрей Бунджулов, дори Димитър Зашев, който си изплю джигера. Той и Цветозар Томов не могат да играят футбол, но в замяна на това бяха готови да изядат асфалта.)

Явно това е била игра между амбициозни хора.

Да, много амбициозен беше на игрището напр. Дичев, макар че тогавашната му жена Албена Стамболова ми каза да имам предвид, че той има болно сърце, а той много се раздаваше на игрището. Някои искаха да видят, какъв е този идиотски футбол, който Деянов прави. Някои идваха за два мача, да надзърнат... Това е като купон малко, купон без алкохол или поне без алкохол преди да е свършил мача.

Да се върнем към семинара. Каква беше неговата организация?

Значи това са сбирки, доклади, критически обсъждания, четения на книги... и в Марковия семинар постепенно се обособи една общност, от която бе зачената някаква парадигма (или по-скоро "семејство от парадигми" – теорията на посредническите структури, социологията на всекидневието и т.н.) С времето тази общност някак си се поукори от това, че все по-трудно се теоретизира с останалите. Укори се от политическите акционизми несъмнено, но и от властническите инстинкти. Напр. един човек, който беше плътно в самата общност като Бунджулов се върна в нея едва след като падна от власт. (Смъкнаха го, де – не падна). Имахме програма – не "проект за фондация" – това беше времето, в което се появиха най-интересните ни идеи (мисля си, че и досега те са нещо като гръбнак на заниманията ни. Такова нещо несъмнено нямаше в останалите общности (или не го забелязвахме).

Кои бяха тези идеи, ако трябва сега да ги конструираш?

Имам предвид преди всичко това, което си мислехме за новата критическа теория: това беше мислене чрез Маркс, Хусерл, донякъде чрез Фройд и несъмнено чрез Вебер. Всички бяхме чели и, вече ти казах, немалко Фуко. Но повечето от това тръгнаше най-вече от философските уроци на Мамардашвили. Той беше нещо като призма на четене или по-скоро за мислене... или, както самият той казва: „Сезан мисли чрез ябълките“; и ние така мислехме чрез Мамардашвили. Тогавашно Кольо роди формулата да „мислиш чрез“: така че теория на посредническите структури и социологията на всекидневието бяха такива "мисления чрез".

Оттам тръгнаха и темите на първите конференции в Гьолечица. Първата, през 1983-та, беше "Марксистката социология на всекидневието" – зад нея нея имаше едно четене чрез Хусерл и Шютц. (При това нас "марксистка" не беше идеологическо клише, Маркс наистина залага – и това е съвсем неklasическо при него – на понятието „всекидневие“ в „Капитала“). Третата Гьолечица, през 1986-та, беше, доколкото се сещам, „От социология на всекидневието към теория на посредническите структури“.

Теорията на посредническите структури, и сега го мисля, е онова, което придаде характерната физиономия на заниманията ни. За 30 години тази парадигма се движи в една и съща посока, макар и разнопосочно (и това не е оксиморон). Да, ние винаги казвахме, ние сме единомишленици, но не такива, които мислят едно и също, а такива, които могат да мислят заедно.

Чувствахте ли се, както и останалите, по-различни, по-чувствителни или рефлексивни от масата?

Несъмнено; и според мен ние бяхме дори авторите на най-рефлексивния институционален акт от онова време (а може би и след това). Семинари, кръжоци и всякакви подобни форми стигаха до своя завършек така: или се саморазпускаха без да разберат те самите това, разбягваха се, или ги закриваха. Ние взехме решение и проведохме последната си конференция с вече взето решение; беше 1986-та година на Гьолечица. Решението беше кратко и ясно – в две точки – и го съобщихме на закриването (а там бяха Сашо, Ивайло, Цочо, Калин и младите): Първо, Марксовият семинар взе решение, че след тази конференция се саморазпуска. Не желаехме ние, тези шест, седем души, които се занимавахме с това (преди всичко Кольо Коев, Райчев, Лиляна, аз), не желаехме да се занимаваме с аморфни неща. Аз държах на парадигмата, пречеше ни излишна публичност, трудно ни беше да я организираме, беше ни по-интересно в малка общност и т.н. Второто решение беше политическо. Естествено можехме да менажираме Гьолечицата без да сме Марксов семинар, но все пак предложихме на три години да се въртят трите общности. Предложихме, след като три години сме били ние, три години да бъде Цочо и след него три години Сашо Кьосев – условно казано, като емблематични имена (но Цочо Бояджиев забрави да предаде властта на Сашо; след което щяхме да бъдем ние отново и после пак Цочо и т. н.) Тъй като ние си мислехме, че Гьолечица е вечна, което се оказа истина. Може би това е моя вина, но никога не съм имал силата да питам Цочо, дори и на майтап, как забрави да предаде властта на Сашо Кьосев, макар, че бяхме решили да има мандатност...

Критикувахте ли режима?

Къде, там ли? Всъщност го критикувахме навсякъде. Дори Бунджулов, който беше секретар, а след това първи секретар на ЦК на Комсомола (на ДКМС – това значи "Димитровски комунистически младежки съюз), беше по своему "перестроечно" инакомислещ. Макар че някои го ругаеха като комсомолец, някои му се кланяха като властимащ (и понякога тези някои бяха едни и същи), той имаше своя политическа линия – линия на едно идеологически внимателно инакомислие, доста различаващо се както от това на Горбачов, така и от Живковото "снишаване". Той несъмнено не успя с нея, но в замяна на това честно си понесе всички последствия (за разлика от много от останалите). И, държа да го кажа, успя да бъде – това надали се забелязваше от всички – не политическа маска, а политическа личност. Първо, той успяваше да "филтрира" спуснатите му от БКП решения. Например, по време на Възродителния процес и Русенския комитет и т.н. "не падна нито една глава" – нито в самото ЦК, нито в Младежкия институт (има предвид НИИМ към ЦК на ДКМС), никъде. Той запази хората си. Можеше да ги размества и така нататък, но никога не се поддаде на изкушението, което властта му даваше, веднага да се освободи от някой. Второ, той през цялото време беше – какъв оксиморон – интелектуалец начело на ЦК; държеше се като такъв, което вбесяваше тези, които стояха над него. Това беше първият

секретар на ЦК, който четеше Фуко и се занимаваше с Хегел в свободното си време (а това не беше особено редно...). Останалите бяха такива момчета, които нямаха много общо с мисленето, особено с критичното мислене.

Създадохте ли силни приятелства, любовни истории и т.н.? Първото пътуване?

В Марксовия семинар бяхме приятели (поне аз бях приятел с всички, те не винаги помежду си), в Гьолечица беше общо взето същото. Такива приятелства за мен – дори да минават през дрязги, обиди, дългогодишни разминавания и какво ли не още – остават приятелства до живот. Ако искам да съм по внимателен, бих казал: поне ми се иска да е така. Дали е същото и при останалите – не мога да кажа вместо тях.

Каква любовна история да ти разкажа? Аз ти казах, на Гьолечица нямаше много време за любовни истории, тъй като до 1986-та аз предлагам, така да се каже, "организационния дизайн" и имаше три сесии: започвахме от девет до един, обед, едно питие, дрямка до три часа, от шест часа вечерно заседание (по-свободно – преди всичко кръгли маси) и след това караници на чаша вино. След това, след дванайсет часа вечерта – китари, Кьосев, Райчо, Райчев. Много китари имаше. Пееше се и Операта за Витгенщайн. (Те я написаха и ми я подариха за 30-тия ми рожден ден, 1983-та година беше. Случи се така – след футбол, най-ненадейно, тогава отивахме някъде, без да звъним по телефона, защото бяхме близки както можеше да бъдеш близък по онова време, – отивам у Дичев по фланелка и виждам разменящи се погледи, нещо репетират и шушукат. А те репетирали операта „Витгенщайн и мълчанието на Бога”, която ще ми подаряват след няколко дни.) Що се отнася до любовните истории – тук май ще спестя имената – аз, като не броим случайните събуждания в нечие легло, се сещам за три дългосрочни, от която една завърши с брак и за едно може би заченато там дете. (Зачевахме по-скоро мисли; или ни се щеше).

Първото пътуване извън Източния блок?

Имаше някаква обща покана в 62-ри кабинет (за който вече казах) за някакъв Витгенщайнов симпозиум, за който – за симпозиума, не за Витгенщайн – аз само бях чувал. Тогава бях хоноруван асистент и си казах, какво ли ще бъде ако опитам, но това е идиотско – "няма да ме пуснат". По онова време имах навик (макар аз, самият, никога да не съм вярвал в астрологията) да се допитвам – на майтап – до звездите. Майка ми беше астролог, само любител, но имаше един "истински астролог" приятел. Аз й казах, "Я, питай го, какво ще стане, може ли да се подкваси Черно море". Срегнах се с него и той каза да подам документите, и че даже ще ме командирова от Университета, което и стана. Хоноруван асистент, който до този момент не си беше получавал изобщо хонорарите, защото беше син на "врагове на народа". Аз, бидейки ляв, си бях все още и "син на врагове на народа"... Отидохме там, беше много забавно. Аз видях какво значи наша делегация в чужбина (това е особена социокултурна форма, с която сега няма да се занимавам). Сещам се за моя доклад. Дадох го на Елка Панова, тогава още жена на Добрин Спасов; беше историк на западноевропейската философия от нейния класически период, но се занимаваше и с Ръсел, Витгенщайн, Куайн и т. н. Беше добра, макар и малко догматична. Тя като си наумеше нещо и не го забравяше. Беше много професионална и ме чувстваше близък, тъй като е била в една ремсова организация с моя чичо (който не беше враг на народа, при това беше "истински

комунист"). В нейните очи това ѝ даваше право (и може би задължение дори) да ме контролира. Веднъж тя ми каза: „Дайте да видя доклада ви“. А ние сме на „вие“ все пак, не беше като сега. Аз тогава съм на 26 години. Тя ми връща доклада изпоначертан и казва, „това махни и това махни“. Аз казвам „Как така ще го махна доц. Панова“; тя – „Според мен, е по-благоразумно“; аз казвам – „Чакайте сега, вие сериозно ли ми говорите, тъй като аз това мисля и искам това да ми е докладът. От това, което вие предлагате, няма да се разбере какво искам да кажа.“; „Деяне, аз като майка ви го казвам“; „Доц. Панова, първо не сте ми майка и след това, аз мога и да не чета изобщо.“; „А не, Деяне, но ти не можеш да си дадеш сметка, нашето поколение при какви условия се е формирало (така е било несъмнено), ето, еди кой си (този жест на ръката, поставена на ревера, тогава значеше ченге) е ченге. Ти не знаеш, как донасят. Нека да удържим тази свобода, която сме извоювали вече.“ (минава на "ти" тя); аз казвам „Аз искам повече“; „Неее, разбира се, че ще четеш това, което мислиш, аз стоя зад теб, само ме е страх.“ Да, страх я беше. Аз си прочетох доклада такъв, какъвто беше, не им беше много интересно, но казах това, което мисля, както винаги общо взето.

За ченгетата?

Не, не съм се страхувал от ченгетата. Беше ми смешно това, което Елка Панова ми каза. Мислех, че това е допотопно и имах основания да го мисля, защото, когато отивах нататък, мен ме повикаха ченгетата именно и ми казаха: „Другарю Деянов, вие сега отивате в Австрия, бихте ли могли след това да се видите с нас и да ни кажете..., тъй като...“. Аз казах, че не, каквото и да това "тъй като...", това е невъзможно, така че май утре няма да замина. А те казват, "Не, ама сега е съвсем различно, заминавате си." Аз като влязох в самолета, очаквах да ме смъкнат, обаче не стана и тогава си казах, "Какви ченгета, оставиха врага на народа да си пътува само с билет и без никаква "задача" към Западна Европа". Тогава не ми е минало през ума, че мога да остана там, изобщо не ми е минавало никога, че мога да отида там завинаги (освен за да се боря с капитализма, де). Същото беше и в Марксовия семинар. Имало ли е ченге? Аз знам, че в поетически клуб „Сезони“ имаше ченге и бащата на един от нас, който беше полковник в ДС, ми разказа, че ни подслушват; не обърнах внимание. Истината е, че не обърнах внимание и за Гьолечица. По-скоро се вслушах в това, което каза Андрей Райчев: "По-добре е да не сме без ченге, а да си има тук едно умно ченге, което да знае как се постъпва в такива случаи. Сигурно е имало не едно, не две, но общо взето очевидно са знаели "как се постъпва". (Имаше – все пак – един забавен донос в Института по философия. Тъкмо тогава обаче бяха направили Андрей инструктор в ЦК, така се казваше, а задължението му беше да наблюдава какво се случва в нашите науки... Той отишъл в Института по философия и те му казали „Другарю Райчев, да знаете има едно много отрицателно явление, в Гьолечица се събират млади хора, които са критични към марксизма (а ние точно с Маркс се занимаваме), ирационалисти и т.н." Андрей Райчев ги оставил да си кажат всичко, но не издържал и им казал, „аз мога да ви разкажа повече, отколкото вие знаете, защото съм заместник председател на организационния комитет“. Те – „Ах, другарю Райчев, ние не знаехме, очевидно някой ни е подвел“. Такова беше времето, но това беше Институтът по философия и за мен нямаше нищо общо с климата в нашия факултет.

Част 2 – ноември 2013

Сега на ход съм аз. Аз ще задавам въпросите. Ти мислиш ли, че това, което се е случило от момента, когато започна нашето интервю не влияе върху това, което ще разкажа, това, което ще се сетя, това, което ще ми се стори проблем?

Със сигурност влияе, няма как.

Това имам предвид. Веднага ще кажа нещата, които ми влияят. Влияят ми неща, които са непосредствени при обсъждането на онова време; като да кажем обсъждането на книгата на Миглена Николчина за революцията (тя така мисли 1989-та); аз казах, че за мен това не е революция и че няма такова животно като "Семинара" и т. н.; но това ми влияе, тъй като книгата е много интересна и обсъждането с Кьосев беше също много интересно (както и самата изложба за "академичния ъндърграунд") – очите ми вече не са същите. Към това, което ми влияе, бих добавил – самите протести с тяхното лениво политическо мислене, окупацията на университета. По време на тази окупация всички от онова поколение взеха отношение... или пък не взеха отношение, което е също вземане на отношение, и т. н.; и всичко това дава нова призма за мислене на историята. Това е проблем на всяко биографично интервю, затова ме притесняват тези въпроси.

Добре, да се върнем тогава малко и да започнем от въпроса, който ми се струва...

А, в скоби, това означава, че ти можеш да задаваш въпроси, които вече си задавала. Отговорите няма да са същите.

Точно това имам предвид. Да започнем тогава от въпроса, който касае това, което ти описа Въпросът е: "Имахте ли манифест и твърда програма?"

Кои сме "ние"?

Марксовият семинар.

Марксовият семинар може да е измислял от време на време по някой манифест, но нямаше един "Манифест на Марксовия семинар". Аз не се сещам, а ако аз не се сещам, мисля че е нямало.

А програма?

Програмата беше ясна, очевидна, теоретична. Тя е отразена в Гьолечиците; аз имам сигурно и някои документи от Марксовия семинар. Това, пак ще го кажа, е теорията на посредническите структури, това е социологията на всекидневието, това е "аклиматизирането на етнометодологията". Това са прочитите на Маркс, Хусерл, Хайдегер, Шютц – през Мамардашвили. Това е този диалог между Мамардашвили и европейския философски XX век, който още от тогава инсценирахме в нашето мислене. Това са и връщанията към Хегел, отношението между – тук отново сме при Мамардашвили – класически и некласически рационализъм. Изобщо не е малко.

Сега, тук следва една част от интервюто, която разчита на самоструктурирания разказ. Разказ за Гьолечица. Така че аз няма да задавам въпрос, а по-скоро ми се иска да дам поле за разказване. Разказът за Гьолечица, сега. Какъв би бил той?

Ето, да кажем това, което тогава не е попадало в средоточието на вниманието ми. Аз получих една покана и тя беше от сегашната Гьолечица, така да се каже, да участвам в сборник. Там ставаше дума за това да бъде "верен на традиция-та на Гьолечица" и това малко ме учуди. "Традиция-та на Гьолечица"? – това малко ми заприлича на учебниците по история, където по отношение на 1878-ма година се говори за "възстановяване на българската държавност". Представяш ли си, как през онази 78-ма година се възстановява българската държавност от времето на Иван Шишман?... При нас не бяха толкова много годините, тъй като ние непосредствено се наследихме, но Гьолечица, която ние предложихме, беше доста различна (както мисля, че вече беше казано в интервюто).

(Интересното беше, че ние с Кольо Коев по същото това време също замисляхме един извънреден брой на сп. „Социологически проблеми” за 30-тата година на Гьолечица, но на онази, която начена Марксовият семинар. Това бяха два успоредни замисъла (може би те не си противоречат, но това са два замисъла); и те изведнъж разбраха за себе си, за своя "конфликт на интерпретациите". Ние (имах предвид Марксовия семинар) искахме Гьолечица на критическия диалог, Гьолечица на несъизмеримостите, Гьолечица на изморителните разговори, дори на скандалите; и като казвам изморителни, имах предвид, че ние бачкахме по 15 – 16 часа на ден, пиехме и пак бачкахме, спяхме ли не мога да се сетя. Като казвам "пиехме", не значи запивахме, това отново беше разговор, критика – понякога на повишен тон, затишие, китари. Тези три години, когато ние, пак ще го кажа, се замислихме, че не само ние сме критици на модерността и че у нас има учудващо, боже господи, пост-модернисти и не толкова учудващо – хуманитари. Тоест, че ги има Сашо Кьосев, Ивайло Дичев, Здравко Попов, Меги Николчина и т. н. Ние ги канехме на критически диалози, тъй като те бяха от различни семинари (даваха ли си сметка за това или не). Заблуждава се Меги; да, имаше някакъв метасеминар. Но съвсем различни бяха замислите на Марксовия семинар и на този, нека го наречем метасеминар. Марксовият семинар желаше да се занимава с теориите си (които несъмнено имаха и политически оттенък, но не върху него беше акцентът). Пак ще кажа, както на обсъждането на Меги, аз приемам, също като Адорно, че добрата теория вече е политика. Макар че – вече май го казах – Марксовият семинар не беше чужд на политическия акционизъм (аз мислех, че е по-скоро излишен).

В какво се състоеше този политически акционизъм?

Акционистите между нас си мислеха, че всяко теоретично занимание, всяко вестникарско интервю може да бъде превърнато в политическа акция. Да кажем, аз си спомням, че ние написахме една статия за Маркс – тримата с Кольо Коев и Деян Кюранов – за сп. „Философска мисъл”. Тогава главен редактор беше Добрин Спасов. В тази статия експериментирахме като свободно заменяхме при Маркс „цензура” и „бюрокрация” и т. н., малко пост-модерен експеримент; и това си го мислехме, по-скоро Деян си го мислеше, че е политическа акция, която критикува тогавашната държава, партия-държава, както биха казали някои.

А сега, от днешна гледна точка, мислиш ли, че ...

Само да кажа, значи метасеминарът беше критически диалог. Ние трябваше да се въздържим от микроскопските проблеми на собствените ни теории, но, преди всичко

при нас същината беше теорията. Ние се занимавахме с философско инакомислие и проблемът ни беше, казах го многократно, критиката на модерността (а оттук и онзи политически експеримент, в който ние бяхме въввлечени от малки – имам предвид болшевишкия (който си е модернистки по същността си, но е заложил на губеща карта наследството на Просвещението). Всичко това подлежеше на съвсем различно обсъждане между нас, които са в един семинар по критическа теория (каквото – макар и с уговорки – беше Марксовия семинар) и между онези, които принадлежат на различни семинари; и затова казвам, че Гьолечица беше метасеминар. Значи, съвсем различни неща разговаряхме ние, когато помежду си, и с пост-модернистите или с хуманитарите.

Какви неща?

Това го има документирано и в малкото издания, които са останали от времето на Гьолечица – два броя на сп. „Социологически преглед“, поканиха ни и в бюлетина „Философска панорама“. Ние обсъждахме с тях проблеми като пътят, чужденеца, жизнените светове или шансовете на трансцендентализма – много проблеми, които се предадоха в проблематиките на следващите Гьолечици. Ние обсъждахме нашите проблеми, но ги обсъждахме, оглеждайки ги в техните; те обсъждаха свои проблеми, но оглеждайки ги в нашите (да кажем имаше един великолепен доклад на Калин Янакиев за средновековния жизнен свят, който и до сега си мисля, че е един от ненадминатите по своята и задълбоченост, и харизматичност (която някак след това изчезна – дори и при Калин).

Може ли да споделя нещо, пък което на мен ми промени въпроса след тези две събития – изложбата и представянето на книгата на Миглена Николчина? Въпросът е такъв – започнах да си мисля, до каква степен наистина става въпрос наистина за теоретически синтез между различните семинари и/или за живеене заедно...

Това беше неминуемо. Само искам пак да наблегна върху това, че теоретически синтез не е имало, имаше критически диалог. Това не е синтез още. Всеки оставаше при себе си и всеки не оставаше при себе си. Тоест, след всяка Гьолечица всеки от нас, поне аз мога да кажа за себе си (но мисля, че се отнасяше за всички), мислеше вече различно, беше се огледал „в“, беше чул критиките „на“ и т. н., и т. н.; а това беше възможно, доколкото тя наистина беше форма на живот. Гьолечица е малко под Малъовица, това е висока планина, разходки, това са разговори всяка вечер до два – три, четири часа, това са китари, това е, още веднъж да го кажа, рок-операта "Витгенщайн и мълчанието на Бога", това е конкуренция между Бийтълсите на Кьосев и Висоцки и Окуджава на Райчев, това са свалки, това е форма на живот. Там започваха доста приятелства, може би някои завършиха... и т. н., и т. н.

Какво се случи след 1989 г. и тази година толкова важна ли е и определяща, и полагаща някаква граница?

Това, което искам да избегна спрямо 89-та, е теорията, а това, което ме ограничава е отново теорията. Накратко: обществото, в което живяхме тогава, беше общество на мрежите. Това е много заплетена теория, но – ако не се занимаваме с детайлите – същността ѝ е общо взето в това, че ти под формата на "официалната игра" играеш и една удвояваща я игра, – тази на връзките, на ходатайствата, по общо и по-"по човешки" казано – на "шуробаджанщината"; играеш бурдийовистки казано,

официалната игра "по правилото, но дотам, че да нарушиш правилото по правилото). За съжаление обществото и сега е – mutatis mutandis – такова. По това има много литература.

Токвил казва, имаше "революция преди революцията". Аз бях много време склонен да казвам, че и тук при нас имаше революция преди революцията; сега съм склонен да кажа "Революция нямаше, нямаше и революция преди революцията", затова дегероизацията на 89-та трябва да бъде колкото се може по-силна. Да имаше, може да се каже, някакви преструктурирания в отношенията на собственост, но това още не е социална революция в никакъв случай. Всъщност: какво спечелихме през 89-та, 97-ма или сега? Това е по-скоро историята на една дълга загуба, в която не спечелихме това, което очаквахме; освен, че вече можем да разговаряме много по-свободно, отколкото тогава; и – несъмнено – че могат да се пръкнат нови институционални форми, в които да разговаряме – може да има напр. Институт за средновековна философия и култура, можеше да има Група "Градът", може да има вместо Марков семинар – Институт за критически социални изследвания. Да, може да има нови институционални форми. И това не е малко; но очакванията бяха много по-големи, това искам да кажа. И така, разочарован съм.

А, как това се съотнася към биографичните разкази? Какво се случва с общото живеене след 89-та година – било то на критически диалог, било то живеенето заедно във формата, в която тези хора комуникират на различни нива?

Гьолечица остана, така или иначе. Тя остана под различна форма, аз го казах. Гьолечица на Цочо Бояджиев е една – а тя бавно стана такава – малко по-монологична, по-пастелна, по-пестелива към критически, дадаистични жестове и така нататък; докато предишната имаше несъмнено такива. Това беше преди 89-та година още: под някакви форми животът заедно продължаваше – вземи напр. "Синтез"; след 89-та година това не се измени драстично, както някои си го мислят и казват.

Многократно – и след 10 ноември – е имало експерименти. При всички случаи обаче след 89-та беше възможно политически вече да кажеш това, което мислиш, а тази възможност влияеше върху това, с кого общуваш и с кого не искаш да общуваш, не искаш да сядаш на една маса заедно, така да се каже. Настана страшно политизирано време, дори – както е сега – изкуствено политизирано в моите очи.

(Удивително е, че въпреки това политизиране критически диалози има и сега. Като дори – чрез тези нови институционални форми – има и неимоверен шанс пред нас, наследниците на семинарите от 80-те, да рекрутираме необременени с наследството ни млади поколения, и то в официални институции, които също не са обременени с това наследство; и много от нас се възползваха от този шанс; а младите на свой ред обновиха полифонията на диалога ни. След това се оказа, че тези млади могат да общуват продуктивно не само с нас, но и помежду си (и че дори понякога са едни и същи млади); затова е и моята надежда, че тази форма на общуване не е загубена: метасеминарът на философското инакомислие – според мен – нито умря, нито замря.)

Кои бяха младите?

Тогава или сега? Тези от преди 89-та, да ме извинят, също одъртяха малко... В началото на този епизод ние сме били на по 30 години, те са били на по 23-4. Това са хора като Георги Каприев (тогава раздвоен между Цочо и Марксовия семинар), като Валентин Дишев, като Иван Чалъков; а преди тях Радослав Дачев, който е сега в Щатите (той и не беше толкова млад, по-скоро като Ивайло), Светлана Събева, Нина Николова – те дори не бяха идвали на Гьолечица. Тогава още ги нямаше сред нас Тодор Петков, Милена Якимова, Димитър Вацов, сега главен редактор на списание "Критика и хуманизъм"; дори Антоанета Колева, сегашната директорка на издателската къща "Критика и хуманизъм" – имаше я някъде, но си бяхме изгубили дирите; а Дарин Тенев, сегашният директор на ИКСИ, още е развявал пионерската си връзка. С това дойдох до онези, които се формираха около Меги – като Камелия Спасова, Мария Калинова, Еньо Стоянов... и до нашите "пловдивски млади"... и до Васил Видински... Тъй или иначе – според мен – разказът за великото разбягване все пак е мит. Имаше много заедност, бих казал, че още я има. Удивително е, колко силна е била онази заедност, за да може разбягването да не се случи до сега, въпреки че двадесет и пет години ние се занимаваме с бягства (и отбягвания). Това означава наличието на някаква добра "имунна система" в това, което тогава сме направили. Аз имам още какво да си кажа напр. с Калин Янакиев, когато седнем заедно. Сега, той може да укори, че това, което аз му говоря за Изборния кодекс е излишен лукс, хъй като ние сме в състояние на война и т. н. На свой ред аз ще се усмихна или ще се раздразня, зависи, какво си мисля, но все още живият разговор го има. И си мисля, откъде?

Значи, освен всичко, което казахме досега, тогава имаше нещо, което след това бавно се разлагаше, но не се разложи съвсем, и това е столичното самочувствие: вече ти казах, София беше форма на живот тогава, нашата София на философското инакомислие и на паресията – аз не ги различавам така отчетливо, както беше онази вечер. Живеехме се с леко наглото самочувствието на философска столица. Ние несъмнено можехме да се възхищаваме от Париж на Фуко или Дерида, или от началото на философския 20-ти век в Западна Европа. Пътищата на някои от нас обаче минаваха, както разказа Сашо по време на обсъждането на Меги, през Русия, през Москва, и през Мамардашвили (но това не бяха само Мамардашвили и Бахтин, това бяха и Тарковски, и Шостакович, и Пастернак). Таса че за нас Москва също беше философска столица, не по-малко от Париж, но под идеологическа окупация; и тези две столици се срещаха в София. Така че за немалко от нас Западът не беше онова, до което ние искаме да се домогнем, онова, което искаме да наваксаме – не беше хетеротопия. Това дойде по-скоро след 1989-та. На някои им се щеше да отидат там и да останат; и някои оставаха; но някои се оказаха не съвсем неконвертируеми (ср. проблема за "хетеротопната омонимия" при Меги); някои пък искаха да отидат, да си сверят философските часовници и да се върнат, и така нататък; но остана все пак това, че имаше едно столично самочувствие. Както каза младият философ и социолог Момчил Христов – сякаш София е била "философска столица в сянка". Но, така или иначе, София беше – струва ми се – много по-свободен град за философстване, от Прага, от Будапеща. (Но, нека бъдем внимателни, това може да са и изкривените огледала в залата на спомените... То обаче си личи и сега – тогава, когато дойдат тука, у нас философи или социолози от Западна Европа, които не са дошли, за да бъдат наши наставници или "на научен туризъм", а да седнат, да разберат, да влязат в критически диалог с нас.)

Това, което – въпреки всичко казано дотук – ме безпокои, е че при младите поколения (не говоря за Дарин Тенев, не говоря за Димитър Вацов и Светлана Събева, а и не само за тях...) – това столично философско самочувствие се губи; безпокои ме усещането за едно, как да го кажа, доста скромно и ученолюбиво оглеждане в един възделяван Запад, за едно засилващо се желание за наваксване спрямо него, свидетелстващо за това, че немалко от тези млади се изживяват като идващи от Кърджали на Европа. Най-хубаво го каза Андрей Райчев на една конференция, посветена на Маркс, през 2007 година в Пловдив (на тема „Да се чете „Капиталът“, да се пренапише „Капиталът“ – 140 години по-късно“); че той каза – „Толкова много ми харесва всичко това, което казвате, но ние бяхме малко повече хулигани“.)

Това е интересно, защото аз имам усещането, че моето поколение търси норми. Образи и модели и там, където ги няма, се стреми волево да ги изгражда. И това, което каза е в тази посока. Да се опитват да се „харесват“ на Запада означава това в някакъв смисъл, означава да се търси опорна точка.

Аз не съм казал да се „харесат“ на Запада, а да бъдат конвертируеми. Имаше нещо, което аз сега не го забелязвам с малки изключения като Вацов, Дарин и Светлана. Може би проблемът е в онова наше "мислене чрез", едновременно мислене „с“ и критичност „към“, благодарение ва което, както каваше Кольо, минавахме зад границите на мислимото от Хусерл или Вебер, от Фуко или Кун. За нас тези мислителци бяха седнали с нас, на същата маса. Те участваха в Гьолечица – напр. – на равни начала с нас. Мисля, че това сега не се случва. (То и Аристотел идваше от време на време и пак сядаше на масата с нас).

Как реагирахте на промените индивидуално и групово? Кой от вас влязоха в политика? Промениха ли се вашите цели и нагласи?

Че някои влязоха в политиката, това е очевидно. Някои след това излязоха, това е интересно. Тук говорихме за Андрей Бунджулов. Отначало като много даровит философ, след това като първи секретар на ЦК на Комсомола, но малко след това той се оказа един човек, който се отказа от всичко, от всякакво участие в политиката. Той дойде при мен в началото на 90-та година и каза "Аз мисля 10 години да не се занимавам с политика, а с наука. Той удържа, доста време удържа. Затова много от хрумванията му са толкова добри, защото успяха да пречупят неговия политически опит в една сериозна философска култура. Случи се и обратното – някои от философията отидоха в политиката и аз се шегувах по едно време, че Платон надали някога е сънувал, че в България след толкова века ще се случи философската му държава. В началото след 1989-та имахме наистина държава, начело на която бяха философи, (нямам предвид само Жельо Желев или Николай Василев, имаше и от нашето поколение) ... може би затова прокопсахме толкова (е, не само затова).

Кои са тези първи хора, за които се сещаш?

Някои идват дори от едновременните "хуманитарни". Георги Фотев, донякъде Богдан Богданов, отскоро – с религиозно вдъхновение – Калин; докато Цочо отстояваше своята политика на гражданин, което е съвсем различно от политиката на политиците. Здравко влезе в политиката на политиците и беше дори посланик в Прага, но дали това беше добро за философа Здравко Попов, аз не съм убеден. (Но това, което ме шашна най-много, ще се върна малко назад, е участието на Калин в политиката; ако

някой ми беше казал тогава, че Калин ще се занимава с политика, аз бих се изсмял. Калин премина от религиозно натоварена теория към една силна религиозност, оттам към силно политизиране, за да стигне до „политбюро на Иван Костов“.) От постмодернистите – Иван Кръстев очевидно, макар и да си остава винаги "сив кардинал"; Сашо Кьосев е много интересен случай – при него е толкова засилено сетивото на политиката на гражданин, че човек има чувството, че той участва в политиката. Някои са от Марксовия семинар: за Андрей Райчев това си личи от километри – той, без да е в политиката, се отърква винаги в нея и общо взето печели от това; Андрей Бунджулов, за съжаление, се върна – макар и доста скромно; Деян Кюранов, който също се отърка в политиката, е по-скоро обсебен от политическото в нея... Ето ти съдби, не желая да ги обсъждам; но никой не влезе в политиката, която решава съдбата ни, освен може би онези, които мрежово влязоха в нея – Райчев и Кръстев имам предвид.

(Немалко от тях, според мен, съдействаха на западни мрежи, не казвам, че това задължително е лошо, които имаха интерес – под формата на фондации, НПО-та и т.н. – да имат връзки с такива мрежи тук, които да могат, благодарение на някакви мрежови изоморфизми, да имат влияние у нас. Иван Кръстев, вече някак си го казах, се настанява в ухото на политика и влияе при вземането на политически решения по самите политически върхове. Но това не е политика, а е действие "в порите на политическото". Така че, ако Райчев и Кръстев са политици, то те са мрежови политици, което е съвсем различно. Те нямат официалната осанка на политик. С Деян Кюранов, който също съдействаше на тези мрежи, пак ще го кажа, е по-различно, и сега трудно мога да го анализирам. С Красимир Кънев – ами, можеш ли да разглеждаш председателя на Български хелзинкски комитет като политик? – може би можеш.)

А, от постмодернистите щях да забравя Вовата Тодоров – той беше склонен към политиканстване от време на време и отдалече (от Щатите, де). Ти си чувала за скандала в НДК, нали?

Не.

Когато в един симпозиум върху Фуко, организиран от ИКСИ и Френския институт (хрумването беше на Владо Градев, а Ивайло Знеполски също беше съорганизатор). Вовата Тодоров се беше върнал от Щатите и тръгна на "фронтална атака" спрямо Андрей Бунджулов, който преди това беше чел доклад за обществото ни преди 89-та година, мислейки го чрез "Надзор и наказание". Беше невъзпитано, според мен, беше в жанра на политическия донос, така да се каже (макар и пред публика), и тогава един по един всички от Института напуснахме залата, а Ивайло Дичев го обяви всичко това и започна дълъг дебат из пресата, в който участваха почти всички заподозряни (без Вовата и Андрей; а, и без мен).

(Впрочем Бунджулов каза, че ще отговори на всички и накрая не отговори на никого. Това е характерно негово политическо поведение – "остави ги да си говорят, това са глупости". Но беше интересно като психологически експеримент. Мисля, че ако някой желае да напише дипломна работа, си заслужава (от всички публикации може да се получи едно прилично малко томче). Може би е интересно и това, че Андрей тъкмо тогава беше написал и изпратил до „Култура“ (не се сещам дали излезе), „Записки на

един политически труп"; все едно, че „политическият труп“ се учудваше, че още му обръщат внимание.)

А каква е била репликата на Владислав Тодоров?

Той не го репликира – изказването му не беше по доклада на Андрей. Това беше убийствена ирония – той каза, че такива, като Андрей Бунджулов, докато ние "трябваше да строим социализма с ръцете си челични", са си седели в кабинетите на ЦК на Комсомола, а сега – видиш ли? – били дръзнали да обсъждат този проблем. Това беше същината; а Бунджулов не го заслужаваше. Аз обичах и обичам Владислав Тодоров, оттогава обаче някак си по-дистанцирано.

Твоето отношение какво беше? Стоеше ли въобще пред теб въпросът – да влезеш в политиката или не?

Имал съм предложения на два, три, четири пъти, може би. Веднага след 89-та година отнякъде ми бе предложено да стана културно аташе в Париж. Много се двоумих, но, така да се каже, всичко това заглъхна от само себе си – очевидно някой не ме е харесвал. Но оттам нататък откровено съм отказвал, тъй като не съм за това. Аз имам свое политическо верую и то е много ляво. (Както може би си чувала, ние с Бунджулов винаги сме стояли зад това, което Бурдийо нарича *"вляво от лявото"*. То няма нищо общо с БСП, разбира се, особено при мен; при Бунджулов има повече.) Няма да се впускам да разказвам как ми предложиха да стана зам.-министър на културата или шеф на НЦИОМ (което е също политическа функция) – беше доста смехотворно.

(Петър Дертлиев беше приятел на баща ми и единственият период в живота ми, когато съм бил участник в партия, беше тогава, в БРСДП на Дертлиев. Тъй като няма къде, едновременно желаяйки и не желаяйки да бъда в СДС, си плащах членския внос на Дертлиев. И той го знаеше това много добре и ми казваше – „Стига с тази наука, зелено е дървото на живота, ела при мен в политиката“ (очевидно за него това е било зеленото дърво на живота). Облещих очи, това вече беше съвсем лично предложение; и му отговорих на въпроса с леко Адорновски афоризъм – „Не, г-н Дертлиев, добрата наука е и добра политика“. Той, разбира се, не разбра и укоризнено ми каза – „Дали баща ти би одобрил това?“ (сега си мисля, че би).

Какъв беше пътят от Марковия семинар към ИКСИ?

Ако трябва да бъдем откровени, много бяха мотивите ни да стигнем до това решение. Доста самовлюбено, пак ще ти го да кажа, ние сме от малкото институции, които не бяха разгонени, нито се разпаднаха, ние се разпуснахме с решение, което сме взели сами.

Става въпрос за Марковия семинар?

Да. Аз настоявах на това решение, беше ми омръзнало да балансирам между политически акционистката му фракция и моята собствена фракция, която се занимаваше с теорията (като политика), и си казах, че това вече са две различни институции. Но не можехме да кажем „махнете се или ние се махаме“, това ми звучеше много Ленинско. Казах си, че теория може да се прави и дори да има семинар и без да се обявява пред обществеността, че това е семинар. Ние, 5-6 души, се оттеглихме да се занимаваме с теория на посредническите структури, социология на всекидневието,

етнометодология. Собствено казано, ако това е теоретическото наследство на Марксовия семинар, то ние никога не сме отказвали да сме наследниците. Бяхме също толкова заедно, дискутирахме не по-малко интересно, семинарът функционираше, но това не беше официално.

(Всъщност, може да се каже и иначе: решението ни за саморазпускане беше политическо решение да се разделим от политиката. Нас ни интересуваше по-дългосрочна политика, тях ги интересуваше по-краткосрочна политика, Андрей Райчев го интересуваха и двете. Мисля, че критическата теория, а това – според мен – е теорията на посредническите структури, има своя дългосрочна политика и тя е мислене на капитализма през исторически граници (макар това да не значи, че всички от нас мислеха така). Това, че мислехме заедно – пак ще го кажа – не означава, че мислехме едно и също; един Кольо Коев напр. надали някога е харесвал мисленето на капитализма през исторически граници. И така: макар, че не мислехме едно и също, бяхме стигнали до някои общи теоретически хрумвания; а те ту заглъхваха, ту отново зазвучаваха. Затова Сашо Кьосев каза през 2009 на някаква конференция в Пловдив – „Аз много уважавам вашето усилие и си давам сметка, че имате много интересни хрумвания, но къде е тази теория на посредническите структури? Някъде да е излязъл том? Кое западно издателство се интересува от нея?“. Съвсем наскоро обядвах с Андрей Райчев и си казахме, че е така – това все още е наше задължение. Ние все още не сме я дообмислили. Това е трудна теория. С това се занимаваше Марксовият семинар тогава, с това се занимава Марксовият семинар, доколкото го има и сега (тъй като той беше скоро възобновен в рамките на Института за критически социални изследвания).

Това веднага ли стана? – Тоест, след тази Гьолечица, на която се саморазпускате, се основава ИСКИ, или?

Не, значи самата семинарна форма продължаваше в Младежкия институт, имам предвид НИИМ при ЦК на ДКМС. Аз тъкмо бях напуснал Софийския университет, а бях напуснал, тъй като се бях скарал с партийния секретар – тогава Асен Давидов; беше донякъде кръчмарска свада. Той тъкмо беше изгубил битката за инструктор в ЦК на БКП от Андрей Райчев (аз не бях и чувал за това). Инструктор, това е силна политическа функция. Андрей беше този, който наблюдава идеологическата лоялност на "философско-социологически фронт". След като напуснах Софийски университет, отидох в Младежкия институт при Петър Митев и там се събирахме на семинари, които обсъждаха проблемите на Марксовия; идваха Кольо Коев, Димитър Денков също. Младежният институт беше към ЦК на Комсомола, но той беше най-свободната социологическа територия, дори повече от катедрата на Любен Николов¹ (неслучайно Петър Митев в ЦК на БКП го наричаха "враг с партиен билет"). Имаше много апаратчици от ЦК и дори от Политбюро, които му бяха вдигнали мерника. Първи секретар на Комсомола и, така да се каже, "политически чадър над Института" беше Андрей Бунджулов, очевидно трябваше "да се пипа с меки ръкавици" – Петър Митев не можеше да бъде ей-така махнат; а след него дойде Андрей Райчев. Това са

мрежови истории, "двойни игри" с дългосрочен политически залог. Тогава започна Комитетът за защита на Русе, след това Клубът за защита на преустройството, в тях участваха няколко човека от Младежкия институт. Аз започнах да издавам – като "временно изпълняващ длъжността отг. редактор" (замествайки Христо Кьосев), – „Младеж и общество“. В редакционната колегия бяха Кольо Коев, Ивайло Дичев, Андрей Райчев, Цветозар Томов; т. е. няколко съмишленици от нашата Гьолечица. Ако отвориш „Младеж и общество“, ще видиш, че това беше едно от най-свободните списания, даже нескромно бих казал: не по-малко, ако не и по-свободно от самиздатските „Глас“ и „Мост“.

Да се върнем към въпроса за пътя на учредяване на Института за критически социални изследвания.

Това исках да ти кажа. Семинарът се саморазпусна, после се удържаше от „Младеж и общество“. Вече казах, отг. секретар на бюлетина беше Христо Кьосев, аз – ВИД, и от време на време го канех на редколегии, осведомявах го. Всичко решавах аз, макар че трябваше да се сложат подписи и печати от четири инстанции, между тях и от този, който отговаряше за държавната тайна. Издадохме осем броя, всъщност четири двойни. Новият директор на института Михаил Мирчев (ако си чувала името, той е синът на Стоян Михайлов) ни обвини – цялата редколегия, че това вече не било списание на Института, че това било заиграване с интелигенцията и така нататък и че ние трябва да обърнем лице към колегите си. Аз му обясних, че ние и да обърнем лице, те не могат да напишат и за един брой статии, камо ли равностойни на останалите; след кратка схватка редколегията си подаде "колективната оставка". А бяхме приели в редколегията и Димитрина Петрова, и Иван Кръстев. Списанието, както казах, беше много добро; след като отиде при тях обаче, те не издадоха нито един брой. Не умееха да издават списание – не само нямаха добри статии, ако ме питаш мен.

Младежният институт не можеше вече да бъде "институционална шапка" на общността ни. По това време – малко преди 1990 г. – Андрей Райчев след доста политически игри стана директор НЦИОМ – на НЦИОМ, какъвто го беше замислил той, и покани много от нас – Бунджулов, Светлана Събева и Нина Николова, отначало и Деян Кюранов. Мен ме покани да завеждам секцията, която май се казваше "Логика и методология на електоралните изследвания" (и в която щеше да назначи всички останали); т.е. покани ни да се занимаваме с това, което искаме (както сам той каза). Когато се върнах от Франция през декември 90-та, Андрей ми събщи, че има възможност секцията ни да се обособи като институт, на който НЦИОМ – но това значеше за нас "не само НЦИОМ" – да дава по-дългосрочни поръчки. Всъщност, ние вече бяхме регистрирали ДРНЗ-то си, бяхме направили списание „Критика и хуманизъм“ и беше излязъл международният брой, посветен на Алфред Шютц. (В редколегията на „Критика и хуманизъм“ тогава дойдоха всички онези, които си дадоха оставката от „Младеж и общество“; така да се каже, "си взех редколегията".) Тогава съм бил на 37-8 години и – очевидно в миг на безумна смелост – реших, че това е моят ден, и през април 91-ва, след като поканихме още някои свои съмишленици от Марковия семинар, като Кольо и Лиляна, както и някои млади, учредихме ИКСИ (тогава Институт за социална критика); аз станах директор, а Бунджулов и Кольо – мои заместници.

Иронията е, че кабинетът ми – въпреки името ни – дълго време беше в Министерски съвет. Той беше там по договор с тях; изхранвахме се и по различни други договори – с Фондация „Отворено общество“, след това с Фондация "Науман" и с Президентството и т. н.; но договорите с НЦИОМ в началото съставяха една трета от бюджета на Института за социална критика, ако не и половината от него. Там – и донякъде финансирани от тях (тогава директор на НЦИОМ беше вече Светослав Славов) – направихме „Докладът на Броуди“. Това е една много интересна книга за времето преди и след събитията от 1989-та, която вече е библиографска рядкост и лично аз имам само на ксерокс.

А, да, основният ни спонсор, фактически, като махнем фондация „Фридрих Науман“ и Желев, за които ти казах, беше фонд „Научни изследвания“. Ние печелехме шантаци проекти, напр. "Трансцендентална логика и херменевтика", никой не би ги финансирал, ако не бяха най-добрите. Просто, каквото и да измислехме, беше сред най-доброто; тогава в "Научни изследвания" нямаше такава цензура, каквато има сега – неолиберална, за разлика от преди 89-та. Беше "идеологическо междуцарствие", а за свободен институт това е най-доброто. Изпитвах онази лека еуфория, която изпитват интелектуалците, от това че все пак е възможен свободен интелектуален труд. Спечелихме някакъв проект пред Британския съвет и закупихме седмични кинопрегледы от периода на социализма. След това, започнахме едно изследване за пренаписването на учебниците по история от 1939 до 1989 г. – след немалко мрежови игри с МОНТ, министър Марко Тодоров ни отпусна пет хиляди долара – тогава това ни се струваха много пари, но пък други печелеха много повече; ала никой не се бе заел още с историческа социология на социализма. (Така че, въпреки възвишените ни теоретични занимания, се интересувахме и от емпирични данни.) Така, след „Докладът на Броуди“, който излезе само в 300 екземпляра, излезе и това, което – без 100-те бройки, които ни дадоха – и сега гние в мазето на министерството. И двете са вече библиографска рядкост. Бяхме принудени да измисляме нови емпирични методи и да обновяваме заварените: от методите, вдъхновени донякъде от Бурдийо, проникващи до логиката на практиката през една все повече отдалечаваща се от Гарфинкъл етнометодология, до онова, което – отново следвайки Бурдийо – след време нарекохме социоанализа. Именно чрез тях започнахме доста емпирични изследвания, някои от тях пак с НЦИОМ; едното, етнометодология на анкетната ситуация, за да покажем смисловата непрозрачност на анкетната ситуация; след това етнометодология на политическото погребение (в което изследвахме дискурса на политическите погребения на видни политически личности); а след това, както ти казах вече, пренаписванията на историята в гимназиалните учебници. Това беше началото на ИКСИ; списанието вече го имаше, издателската къща дойде съвсем скоро – Вальо Дишев вече издаваше книги в тираж от по 10-тина бройки; и веднъж, леко подпийнали си казахме: "Хайде, да му доставим удоволствие и да учредим и една издателска къща" (е, такава е легендата, де).

По какъв начин Институтът е свързан с Пловдив?

Значи, „Критика и хуманизъм“ тръгна бавно, но самоуверено да увеличава дейностите си – ИКСИ, списанието, след това издателската къща – оттук дойдоха противоречивите интереси в ДРНЗ-то и разбягането им. Пред мен имаше две възможности: едната – да се опитвам да държа все пак всичко заедно (което не е в разбиранията ми, а и би предизвикало излишни скандали), а втората беше да оставям

свободата – на всеки, който мисли, че за него това би било по-добре – да се самомениджира. Отначало беше Тони с издателството (Антоанета Колева – с нея се открихме отново след като Вальо Дишев се провали като директор на ИК) – то трябваше да стане все пак бизнес, тя си мислеше печеливш; а пък и тя искаше много да си бъде сама. Списанието беше по-труден проблем: тогава то ту излизаше, ту не, макар че беше – според мен – отлично, но имахме малко пари и бяхме технологично бавни. Митко Вацов, тогава зам.-гл. редактор, ме разкритикува, че списанието не може да не излиза редовно – какво да му кажа, така си беше (той по онава време – а и съвсем до скоро – беше в ИКСИ). Иновациите, които предложи, бяха интересни, но някои от тях не ми харесваха; предложи също аз да бъда главен редактор, а той мениджър на списанието; можех да избирам между Светлана Събева (тя също бе мой зам.-гл. редактор) и него. Тя тогава беше по-добра от Митко като редактор, но нямаше сетиво за срокове. Ако не изберах един от двамата обаче, значеше да остана аз; а аз вече не исках; значеше и всичко да си остане както си беше, а и да се нагнети напрежение, което също не исках. (Освен това империите винаги са ме дразнели). Казах на Митко, че според мен той трябва да бъде и главният редактор, и че едно списание не може да има двама главни редактори и т.н.; мисля, че така стана добре; с Вацов още си сътрудничим понякога, но не в една, а като две институции. Аз не съжалявам, много обичам да дам тласък някаква институция и след това да се намери времето, в което тя да заживее сама, а аз да остана в нея докогато и доколкото мога.

Стигнах вече до Пловдив. Дадохме си сметка, че ние живеем в изолация от университетите, макар че голяма част от нас работят в университети. Това беше 94-5-та година. Тогава аз преподавах „Логика“ в НБУ. Изненадващо дойдоха две предложения едновременно – баш когато ние мислихме по това. Едното идваше от Антони Тодоров от департамента по „Политически науки“ на Новия университет – да направим Социологията там. Но дойде и предложение от проф. Тодор Ив. Живков, който е бил на една от нашите конференции, може би тази за Фуко, и му хрумнало да ме покани да изчета един "Увод в социологията" пред неговите етнологисти в Пловдивски университет; той ме помоли също да помисля дали ИКСИ не би могъл да предложи "своята си социология" на Пловдив (бил близък с Огнян Сапарев, тогава ректор на тамошния университет). Ние бяхме раздвоени. Тогава НБУ ни се струваше по-близо като мотивация – като нещо, което също като нас само е учредило себе си след 89-та и т.н.; ние не си давахме сметка обаче за личността на Богдан Богданов и неговата политика; а самият аз, който преподавах там, не си давах сметка още, какво значи един студент, който си плаща – в неговите очи, но и в тези на някои от колегите – и за вземането на изпита си; постепенно си дадохме сметка. Ние написахме официално предложение за НБУ, те бяха запознати с него, и Антони ми каза да отида на Академичен съвет, за да го защитя. Лично аз тогава бях убеден, че НБУ е решението; отидох и започна една неимоверна антикомунистическа истерия от едни старчоци, някои от тях бивши партийни секретари, но с чувството, че са били "активни борци срещу комунизма". Всички започваха, тъй като очевидно имаше уговорка, с това, че те не са против това предложение, *но...* . Преди всичко – Андрей Райчев и Андрей Бунджулов – очевидно какво за тях; след това се оказа, че и Кьосев, и Дичев, които бяхме поканили да ни сътрудничат, са маскирани номенклатурчици, (че как иначе щели да пътуват в толкова в чужбина) и т.н.; такова беше официалното обсъждане; аз бях бесен, но се оказа, че това не било всичко: председателят дойде при мен и ми каза, че може би аз не съм го разбрал добре и че те са приели всъщност нашето

предложение; "Неофициално, но го приехме – при някои условия...", а именно – без Андрей Райчев и Андрей Бунджулов, т.е., ще приемем все пак Кьосев, Дичев и т.н., но без тях двамата. Аз ги питах дали те ми предлагат сделка и им казах, че тя не се приема, защото в сделки не участвам. (След време Богдан Богданов ми каза, че трябвало преди това да отида да говоря с него и че всичко е щяло да бъде уредено "со кротце, со благо"). Това не беше последното предложение нито от наша, нито от тяхна страна, но аз си казах – а след това и всички заедно решихме – че оттук нататък Пловдив е все пак за предпочитане.

Отидох при Огнян Сапарев, когото познавах много бегло, и седнахме да разговаряме по същество (докато на стената висяха пушки и саби, а малкият ми син Андрей му дърпаше брадата). Сапарев, както го усетих тогава, беше далновиден ректор и широко скроен човек (който ненавижда закона Панев, по който бе избран за ректор). Разговорихме се що за социология му предлагаме, хареса му, и каза, че ще ни подкрепи; отново се срещнахме на Академичния съвет, пред който той отстояваше предложението ни; беше ми казал, че каквито и възражения да има, ще го наложи, защото е убеден, че то има бъдеще. Така и стана. Хареса ми езика, на който говори (на който тогава говореше) – не се питаше кой е Райчев, кой е Кьосев и кой – Коев. И започнахме; по-скоро още започваме.